

Tallinna keskhaigla arstid Vabadussõjas

Arne-Lembit Kööp – Ida-Tallinna Keskhaigla

Vabadussõjast võttis osa 208 arsti ja 42 asearsti. Arstidel oli oluline osa sanitaarse olukorra tagamisel, haavatute ja haigestunute abistamisel ning võitluses tähnilise tüüfuse epideemiaga Virumaal. 30 Tallinna keskhaiglas töötanud arsti osalesid vabatahtlikuna või mobiliseerituna Vabadussõjas. Arstide töökohaks olid sõjaväeosad – diviisid, polgud, sõjaväe haigemajad, soomusrongid ja ka sõjaväe tervishoiuvalitsus. Eesti arstidest 41 autasustati Vabadusristiga. Keskhaiglas töötanud arstidest olid kaheksa Vabadusristi kavalerid. Arstidele antud autasud näitavad Eesti Vabariigi valitsuse tunnustavat hinnangut arstide tegevusele Vabadussõjas.

Venemaal toimunud veebruarirevolutsiooni ja oktoobripöörde järel tekkis Eestis olukord, mille pinnalt oli 24. veebruaril 1918 võimalik välja kuulutada Eesti riiklik iseseisvus – Eesti Vabariik. Enamlased põgenesid saabuvate Saksa vägede eest, sellele järgnes 25. veebruaril 1918 Saksa vägede okupatsioon. Riikliku võimu lagunedes Saksamaal lahkusid Saksa väed ja 28. novembril 1918 algas Vabadussõda punaväe rünnakuga Narvale. Eesti kaitseväge vastased olulisemates lahingutes olid enamlaste organiseeritud punaväe ja Saksa Landeswehri jõud. Eesti kaitseväge eduka tegevuse tulemusena lõppes Vabadussõda Tartu rahu sõlmimisega 2. veebruaril 1920.

Vabadussõjast osa võtnud arstid on nüüdseks kõik manalamehed. Eesti Vabariigi 100. aastapäeva puhul on põhjust meenutada neid arste ja meditsiinitöötajaid, kes Eesti riigi sünni juures võtsid osa lahingutest Vabadussõja rinnetel, abistasid vigastatuid ja haigeid, kaotasid sõjas elu või kannatasid tagalas sõjaolukorras tingitud majanduslikke raskusi. Eesti riik sündis rasketes lahingutes enamlaste jõudude vastu. Sõjategevuse käigus kaotas Eesti riik rindel langenuna ja haavadesse surnuna 2236 ning haigustesse surnuna 1352 kaitsevaelast (1).

Vabadussõjas osutas arstiabi kaitsevaelastele 208 arsti ja 42

asearsti (1, 2). Sõjategevuse käigus kaotas elu 12 arsti. Rindel saadud vigastuste tõttu surid arst Friedrich Beck (1892–1919) ja asearst Johannes Ennok (1893–1919). Arst Aleksander Reinik (1893–1919) langes vangi enamlaste kätte ja lasti maha Rakveres. Kaheksa arsti suri tähnilisesse soetõppe: Aleksander Laipmann (1886–1920), Juhan Treumann-Kesok (1892–1920), Franz Leihberg (1878–1920), Richard Kordes (1893–1919), Edgar Hansen (1891–1920), David Frank (?–1920) ning asearstid Arno Kasper (1885–1919) ja Anna Ainson (1892–1920) (3). Sõjategevuse käigus uppus 10.06.1919 soomusrongi arst Jude Kagan (4). Seega kaotas Vabadussõjas elu kokku 12 arsti.

Vabadusrist kui kõrgeim autasuteenete eest Vabadussõjas asutati Eesti Vabariigi Ajutise Valitsuse otsusega 24. veebruaril 1919. Statuudi järgi on sel 3 liiki: esimene sõjaliste teenete eest, teine isikliku vapruste eest, kolmas tsiviilteenete eest. Igal liigil on omakorda 3 järku. Artiklis on see info autasustatutest rääkides esitatud lühendatult: VR (Vabadusrist), liik Rooma numbrites / järk araabia numbrites.

Vabadusristiga on autasustatud 41 arsti (5, 6). Lisaks nendele autasustati Vabadusristiga seitset Soome arsti, üht Taani arsti, kaht proviisorit, meditsiiniõdesid ja sanitarit (vt

lisa). Arstid pidid tagama sanitaarse olukorra sõjaväeosades ja esmaabi andmise vigastatutele. Arstidel oli suur ülesanne ka Vabadussõja lõpul ja selle järel tekkinud tähnilise tüüfuse epideemia likvideerimisel Virumaal.

Selgitamaks, kes keskhaiglas töötanud arstidest on Vabadussõjast osa võtnud, kasutasime H. Gustavsoni (7) ja Helbe Merila-Lattiku (8) andmeid ning Tallinna keskhaigla arhiivis hoitavaid töötajate isiklikke toimikud. Rahvusarhiivis säilitatavate ohvitseride toimikute põhjal selgitasime, milliseid ülesandeid keegi neist Vabadussõjas täitis.

Keskhaiglas töötanud arstidest on Vabadussõjas osalenud 30 arsti, kellest kaheksa on Vabadusristi kavalerid (5, 6). Loetletud on ka need keskhaiglas töötanud arstid, kel polnud sõja ajal veel arstikutset ja kes omandasid selle hiljem, ning kolleegid, kes sõja eel olid arstiteaduskonna üliõpilased ning sõja ajal olid asendusarstid ja lõpetasid studiumi pärast sõda.

Pikka aega töötas keskhaiglas kolm Vabadusristi kavalerit: Evald Kirnmann, Harald Perli ja Georg Järvekülg. Nad said osakonnajuhatajaks, kaks esimest kaitseisid oma doktoriväitekirja Tartu Ülikoolis, Georg Järvekülje kandidaaditöö jäi kaitsmata tema arreteerimise tõttu.

Kümme hiljem arstidiplomi saanud osalesid Vabadussõjas reamehena, kapralina või õppursõdurivabatahtlikuna. Need olid Theodor Asu, Juhan Ennulo, Viljandi koolipoiste väeosas reamehena Georg Järvekülg, Karl Kook vabatahtlikuna, Feliks Raudkepp, Riho Roots sõdurina koolipoiste pataljonis, Ernst Säge õppursõdurina. Erhard Erwin Thomson osales sõjas vabatahtlikuna Balti pataljonis; Rafail Rubanoviš

ja Robert Tuisk kaitseliitlastena Narvas. Neist G. Järvekülge autasustati I liigi 3. järgu Vabadusristiga. Hiljem said neist arstid ja keskhaigla oli nende töökoht lühemat või pikemat aega.

Vabadussõja alguses ei olnud sõjaväehaigla Juhkentalis nii korras, et oleks saanud haigeid vastu võtta ja sõjaväehaigla konsultant Konstantin Konik organiseeris haavatute vastuvõtu keskhaigla haavaosakonda. Oli plaanitud 25 haige vastuvõtt, kuid tegelikult kasutati 60 voodit. Kõrvuti K. Konikuga ravisid seal haavatuid Bruno Vahtrik, Konstantin Pedusaar, Josef Israelsohn ja Konrad Saar. Mitmed arstid, kes osalesid Vabadussõjas, on hiljem keskhaiglas töötanud lühikest aega ega ole seda oma tööbiograafias maininud, ehkki H. Gustavsoni monograafias on nende nimed keskhaigla töötajatena esitatud.

Vabadussõjast osa võtnud, hiljem arstidiplomi saanud ja Tallinna keskhaiglas töötanud arstid

Asu, Theodor (1897–1965). Vabadussõjas (edaspidi sõjas) vabatahtlikuna laiarööpalise soomusrongi nr 3 teenistuses (1918–1919). Tallinna Linna Keskhaiglas (edaspidi keskhaigla) röntgenoloogia osakonna abijuhataja 1924–1932.

Ennulo, Juhan (1898–1982). Sõjas vabatahtlikuna laeval Lembitu. Võttis osa põhjaranniku dessantidest. Oli I jalaväepolgu nooremvelsker, kitsarööpalise soomusrongi velsker (1918–1920). Keskhaiglas kirurg 1945 ja I haavaosakonna juhataja 1948–1949.

Järvekülg, Georg (1901–1955). Sõjas Põhja-Läti lahingutes reamees (1918–1920), VR I/3. Keskhaiglas 1928–1940 kirurg, 1944–1948 I haavaosakonna juhataja.

Kook, Karl (1899–1987). Sõjas vabatahtlik kindralstaabi sideosakonnas, II diviisi tagavarapataljoni sõdur, Peipsi laevastiku divisjonis võttis osa operatsioonidest Peipsi ja Pihkva järvel. Keskhaiglas sünnitusosakonna vanemordinaator 1939–1944.

Raudkepp, Feliks (1901–1986). Sõjas õppursõdur. Keskhaiglas 1950–1976 neurokirurgia osakonna juhataja, 1976–1980 osakonna konsultant.

Roots, Richard (Riho) (1900–1979). Sõjas sõdur Tallinna kooliõpilaste pataljoni 2. roodus ja sõjaväe staabis (1919–1920). Keskhaiglas patoloog 1931–1939.

Säga, Ernst (1899–1975). Sõjas vabatahtlik Kuperjanovi partisanide pataljoni ja Tartu kooliõpilaste pataljoni (1918–1920). Keskhaiglas I sünnitusabi osakonna juhataja 1956–1959.

Thomson, Erwin (1897–1976). Sõjas vabatahtlik Balti pataljoni. Keskhaiglas sisehaiguste arst 1918.

Rubanovitš, Rafail (1899–1976). Sõjas osalenud, Narvas kaitseväes. Pärast ülikooli oli kaitseväe reservarst. Keskhaiglas uroloogia osakonna juhataja 1950–1964.

Tuisk, Robert (1896–1982). Sõjas Kaitseliidu Narva osakonna ülema adjutant. Keskhaiglas konsultatiivse polikliiniku ja meditsiinistatistika kabineti juhataja 1959–1969.

Vabadussõjas velskrina töötanud Tallinna Keskhaigla arstid

Viis arsti, kes olid arstiteaduskonnas õppinud, kuid ei olnud jõudnud veel kõrgematele kursustele, kuid said sõja ajal töötada velskrina, olid Oskar Hiiesalu (Hindeberg), Ernst Hubel, Boris Mühlberg, Hermann Rossmann ja Herbert Normann.

Hiiesalu (Hindeberg), Oskar (1898–1990). Sõjas I ratsarügemendi velsker (1918–1920). Keskhaiglas 1928 volontäärarst meeste siseosakonnas, 1930–1934 assistentarst samas osakonnas.

Hubel, Ernst (1894–1966). Sõjas I ratsapolgu velskri kohusetäitja, 8. jalaväepolgu ja Tartu 3. sõjaväehaigla noorema arsti kohusetäitja. Keskhaiglas 1922–1944, 1923 sünnitusjaoskonna vanemassistent, hiljem II sünnitusjaoskonna ordinaator.

Mühlberg, Boris (1896–?). Sõjas Tallinna I sõjaväehaigemaja velsker, desinfektsioonisalga ülema kohusetäitja (1918–1920). Keskhaiglas

1923–1944, 1923 nooremassistent meeste siseosakonnas.

Normann, Herbert (1897–1961). Sõjas vabatahtlik, velsker Kuperjanovi partisanide pataljoni, Tartu III sõjaväehaiglas ja II divisjoni nakkushaiguste lentsalgas (1918–1920). Keskhaiglas 1928 volontäärarst sünnitus- ja günekoloogiaosakonnas.

Rossmann, Hermann (1896–1968). Sõjas keskhaigla haavaosakonna haavatute ravi velsker. Keskhaiglas 1924–1944 kirurg, II kirurgiajaoskonna juhataja alates 1933. aastast.

Arstina Vabadussõjast osa võtnud Tallinna keskhaigla arstid

Viisteist keskhaiglas töötanud arsti olid Vabadussõjas arsti ametikohal. Arsti ametikohti oli mitmeid: sõjaväeosa, diviisi, polgu, soomusrongi arst, arst-konsultant, sõjaväehaigla arst. Mõnede arstide kohta ei ole täpseid andmeid, millistel ametikohtadel nad sõja ajal olid, kuid on teada nende osavõtt Vabadussõjast.

Epstein, Moses (1884–1974). Sõjas Rakvere jalaväepolgu 2. diviisi sidumissalga nooremarst. Keskhaiglas assistent ja günekoloogiaosakonna juhataja 1918, 2. günekoloogiaosakonna juhataja 1950–1967.

Juss, Voldemar (1889–1949). Sõjas sõjaväe tervishoiuvalitsuse käsundusarst, I ratsapolgu vanemarst (1918–1920). Keskhaiglas 1921–1949 röntgenoloog, osakonna juhataja.

Kirnmann, Evald (1895–1949), VR 1/3. 1918 oli I jalaväepolgu noorem, hiljem vanemarst, 1920 arst miiniristlejal Lennuk. Keskhaiglas 1922–1927 kirurg, edasi kuni 1944. aastani I kirurgiaosakonna juhataja.

Konik, Konstantin (1873–1936). Sõjas sõjaväehaigla kirurg-konsultant, V/R III/1. Vabadusrist teenete eest Päästekomitee liikmena ja Ajutise Valitsuse liikmena iseseisva Eesti rajamisel. Keskhaiglas 1918–1920 kirurgiaosakonna juhataja.

Lepasson, Gustav (1893–1959). Sõjas arst soomusrongil nr 2 ja sõjaväe laatsarettides (1918–1920). Keskhaiglas 1927–1938 kõrva-nina-

kurguhaiguste volontäärarst kuni 1939. aastani.

Niggol, Karl (1891–1965). Sõjas 6. jalaväepolgu nooremärst, Tartu II sõjaväehaigla nooremordinaator (1919–1920). Keskhaiglas kirurg 1945–1950.

Oldekop, Arnold (1897–1973). Sõjas mobiliseeritud arstina (1919–1920). Keskhaiglas 1918 günekoloog.

Perli, Harald (1891–1955). Sõjas arst, VR I/2. Kalevi maleva arst (1918–1920). Vabadussõja lõppedes

Kuressaares sõjaväelaste sanatooriumi arst, sõjakooli lektor. Keskhaiglas 1920–1939, 1923 sünnitusjaoskonna vanemassistent, 1924 samas ordinaator, 1939 Tartusse.

Püümets (Püümann), Mait (1882–1965). Sõjas kaitseväe Tallinna pataljoni arst. Keskhaiglas 1918–1919 ordinaator.

Saar, Konrad (1894–1944). Sõjas keskhaigla haavajaoskonna assistent (haavatute ravil). Keskhaiglas

volontäärina dermatoloog 1922. aastal.

Saareste, Ernst (1892–1944). Sõjas arst, VR I/3. Sõjaväe tervishoiuvalituse tervishoiustatistika osakonna ülem. Keskhaiglas 1918–1919 meeste sise- ja naha- suguhaiguste osakonna ordinaator.

Stamm, Anton (1884–1944). Sõjas arst, VR I/2. Tartu ja Tallinna sõjaväehaiglate kirurg. Opereeris haigeid keskhaigla operatsioonitubades 1919–1920.

Lisa. MEEDIKUD - VABADUSRISTI KAVALERID

Erikson, August, 1898–1992, VR II/3
 Hansen, Edgar, 1891–1920, VR I/3
 Hion, Viktor, 1902–1969, VR II/3
 Hold, Herbert, 1887–1981, VR I/2
 Janson, Nikolai, 1885–1939, VR I/3
 Jervan, Martin, 1891–1942, VR I/2
 Järvekülg, Georg, 1901–1953, VR I/3
 Kirnmann, Evald, 1895–1949, VR I/3
 Konik, Konstatntin, 1873–1936, VR III/1
 Kook, August, 1890–1941, VR I/3
 Laipmann, Aleksander-Hans, 1886–1920, VR I/3
 Lantov, Albrecht-Ferdinand, 1881–1938, VR I/3
 Leesment, Hans, 1873–1944, VR III/2
 Liik, Oskar, 1886–1938, VRI/2
 Lossmann, Arthur-Alexander, 1876–1972, VR I/2
 Multer, Heinrich, 1884–1953, VR I/3
 Müllerson, Juhan, 1870–1942, VR I/2
 Ojakaäär, Tõnis, 1889–1969, VR I/3
 Ostrov, Mihkel, 1863–1940, VR I/2
 Paldrok, Aleksander, 1871–1944, VR I/2
 Palu, Oskar, 1894–1978, VR II/3, VR I/3
 Perli, Harald, 1891–1955, VR I/3
 Peterhoff, Romeo-Paul, 1889–1941, VR I/3
 Peterson, Tõnis, 1888–1922, VR I/3
 Pihlak, Eduard-Ferdinand, 1888–1947, VR I/2
 Piho, Rudolf, 1888–1971, VR I/3
 Pobol, August, 1887–1957, VR I/3
 Reimann, Gustav-Oskar, 1883–1941, VR I/2
 Renter, Julius August, 1889–1973, VR I/3
 Saareste, Ernst-Julius, 1892–1944, VR I/3
 Schilling, Otto, 1880–1927, VR I/3
 Silbermann, Hans, 1886–1960, VR I/2
 Stamm, Anton, 1884–1944, VR I/3
 Söber, Hans, 1890–1962, VR I/3
 Tanilas, Paul, 1876–1941, VR I/2
 Toomingas, Karl, 1892–1968, VRI/3
 Treumann-Kesok, Johann-Voldemar, 1892–1920, VR II/3

Pilt. Vasakul Vabadusristi I liigi 3. järgu aumärk (VRI/3), mida anti sõjaliste teenete eest. Selle autasu said arstid meditsiinilise tegevuse eest. Enamik autasustatud arste on saanud selle aumärgi. Paremal II liigi 3. järgu Vabadusrist (VR II/3), millega autasustati sõdureid sõjategevuses üles näidatud vaprust eest. Vabadussõjas sõdurina vaprust üles näidanud ja hiljem arstiks saanud said selle aumärgi.

Trusa, Aleksander, 1886–1961, VR I/3
 Vares, Johannes, 1890–1946, VR I/3
 Villemi, Karl-Friedrich, 1889–1952, VR I/3
 Zoege von Manteuffel, Werner, 1857–1926, VR I/2
 Proviisor Arras, Paul, 1892–1980, VR II/3
 Proviisor Johanson, Eduard, 1892–1941, VR II/3
 Velsker Maide, Johannes-Voldemar, 1893–1944, VR II/3
 Velsker Aalbok, Eduard, 1886–1941, VR II/3
 Sanitar Ilmet (Bergmann, Peets), Salme, VR II/3

Lisaks autasustati Vabadusristiga seitset Soome arsti, üht Taani arsti ja 20 välisriikide halastajaõde.

Villemi, Karl-Friedrich (1889–1952). Sõjas I diviisi sidumissalganoorem- ja vanemarst. VR I/3. Keskskhaiglas volontäärarst siseosakonnas 1924.

Voogas, Boris (1897–1973). Sõjas lõunarindel operatsiooniroodus arstina. Keskskhaiglas arst 1918.

Zoega, Maximilian Friedrich Werner (1857–1926). Sõjas sõjaväehaigla kirurg-konsultant 1919–1925 ja Balti pataljoni peaarst, VR I/2. Keskskhaiglas kirurg 1919, opereeris haigeid keskskhaigla operatsioonitoas.

Eesti Kaitseväge edukas tegevus Vabadussõja rinnetel kindlustas Eesti riikliku iseseisvumise. Vabadussõja ajal oli kaitseväge jõud nõrk, kuid see tugevnes mobilisatsiooniga

kaitseväge tulnud uute jõududega. Moodustati esimesed jalaväepolgud, soomusrongid, ratsaväe üksused, laevastiku divisjonid maa kaitseks ja sissetunginud Punaarmee üksuste väljatõrjumiseks. Eesti Vabariigi president Toomas Henrik Ilves on kirjutanud: „Esimesed kodumaa kaitsjad olid ohvitserid, arstid, sõjaväeametnikud, kaitseliitlased ja vabatahtlikud“ (6). Vabatahtlikest kodumaakaitsjatest paistsid eriti silma üliõpilased ja gümnasistid. Sõja alguses moodustatud kaitseväge üksustes olid kohal ka arstid, kes väeüksuste arstidena tagasid väeosade meditsiinilise teenistuse. Arstid liikusid vajaduse korral erinevate väeüksuste ja hospitalide vahel. Mitmest suure sõjaväehaigla

peaarstist sai sõja lõppedes Vabadusristi kavaler. Arstide ennastsalgav tegevus Vabadussõja ajal oli nende panus Vabadussõja võidu heaks.

KIRJANDUS

1. Vabadussõja Ajaloo Komitee. Eesti Vabadussõda 1918–1920 II, Vabariigi Ajaloo Komitee populaarteadusliku väljaande korduustrükk. Tallinn: Kultuuri kirjastus; 1951.
2. Jervan M. Eesti kaitseväge arstide jasanitaarpersonalitegevusest vabadussõjas. Eesti Arst 1930;9:49–51.
3. Normann H. Eluloolisi andmeid vabadussõjas surmasaanud arstide kohta. Eesti Arst 1930;9:51–5.
4. Nõmmik T. Juudid Eesti Vabadussõjas. Raamatus: Lõhmus L, toim. Laidoneri Muuseumi aastaraamat 2003. Tallinn: SE&JS; 2004.
5. Vabadusristi Vendade Ühendus. Eesti Vabadusristi kavalerid. Korduustrükk. Stockholm: Välis-Eesti & CMP; 1984.
6. Pihlak J, Strauss M, Krillo A. Eesti vabaduse risti kavalerid. Viljandi: Vabadussõja Ajaloo Selts; 2016.
7. Gustavson H. Tallinna Linna Keskskhaigla. Tallinna Vabariiklik haigla 1917–1940 juunipäevadeni. Tallinn: 1978 (käsitöö).
8. Merila-Lattik H. Eesti arstid 1940–1960. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda; 2000.

LÜHIDALT

Pooled enneaegsetest surmadest Eestis on tingitud välistest põhjustest, mitte haigestumisest

Maailma Terviseorganisatsiooni määratluse kohaselt peetakse isiku surma enne 70. eluaastat enneaegseks. Eri maade ja populatsioonide võrdlemiseks on kasutusel mõiste potentsiaalselt kaotatud eluaastad, mille arvestuse aluseks on aastas surnud isikute arv ja vanus surma momendil standarditult 100 000 inimese kohta. Inglise keeles tähistatakse seda lühendiga PYLL (ingl *potential years of life lost*).

Euroopa Liit alustas 2016. aastal rahvusvahelist uuringut, kuhu koondati sarnaste geograafiliste tingimustega, kuid erineva

sotsiaalse ja majandusliku arenguga maade PYLLi näitajad aastast 2003, 2009 ja 2013. Kaasati Valgevene, Eesti, Läti, Leedu, Soome, Poola ja Saksamaa andmed. Soome meditsiiniajakirjas Lääkäri-lehti avaldatud artiklis analüüsiti eri maade vastavaid näitajaid.

Positiivse tendentsina ilmnes, et jälgitud 10 aasta jooksul vähenes kõigis maades PYLLi absoluutväärtus nii meestel kui ka naistel. Suurim PYLLi vähenemine 10 aasta jooksul oli Eestis ja väiksem Valgevenes. Suurim oli 2013. aastal PYLLi näitaja endistes sotsialismimaades, väiksem Rootsis. Eesti näitaja oli 4979, mis oli väiksem kui Valgevenes, Lätis ja Leedus, kuid suurem kui Poolas ja Soomes (vastavalt 4901 ja 3115).

Eestis olid pooled enneaegsetest surmadest meestel tingitud välistest põhjustest, neist alkoholist põhjustatud surmad moodustasid 28%. Seega oleks pooltel juhtudel meeste enneaegne surm Eestis potentsiaalselt välditav. Üllatavalt oli ka Soomes meeste alkoholist põhjustatud surmade osakaal suhteliselt suur – 40%, kuigi absoluutarvudes väiksem kui Eestis (vastavalt 562 ja 683 surmajuhtu 100 000 inimese kohta).

PYLL on vajalik näitaja rahva tervise strateegia kavandamiseks ja selle mõju hindamiseks.

REFEREERITUD

Jousilahti P, Viononen M, Mackiewicz K, Koistinen V, Vohlonen I. Ennenäikaisten kuolemien aiheuttamat elinvuosien menetykset ulottuvuuden kumppanuus maissa 2003–2013. Lääkäri-lehti 2017;46:2681–92.